

Anna Kartyk-Ćwik

Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu

Style humoru wychowanków i wychowawców a klimat społeczny placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich

Abstrakt: Autorka prezentuje wyniki badań empirycznych, których celem było zdiagnozowanie klimatu społecznego instytucji resocjalizacyjnych dla nieletnich oraz opisanie stylów humoru prezentowanych przez wychowawców i wychowanków tych placówek, a także ustalenie wzajemnych relacji pomiędzy tymi zmiennymi. Badaniami kwestionariuszowymi (z wykorzystaniem Skali Klimatu Społecznego i Kwestionariusza Stylów Humorów) objęto grupę 162 wychowanków oraz 52 wychowawców z czterech Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych. Przeprowadzone badania ujawniły, że klimat społeczny tych placówek jest najbardziej zbliżony do typu „opiekuńczo-wychowawczego”, a w funkcjonowaniu intrapsycho- i interpersonalnym, zarówno wychowawców, jak i wychowanków, adaptacyjne style humoru przeważają nad stylami nieprzystosowanymi. Ponadto ustalono, że to wychowankowie, za sprawą prezentowanych stylów humoru, wydają się mieć większy wpływ na kreowanie klimatu społecznego placówek, w których przebywają, niż personel resocjalizacyjny. Analiza uzyskanych wyników w kontekście koncepcji *resilience* zachęca do traktowania humoru w kategoriach „płaszczyzny oporu” umożliwiającej młodzieży niedostosowanej społecznie „odbicie się od dna”.

Słowa kluczowe: humor, style humoru, klimat społeczny instytucji resocjalizacyjnych dla nieletnich.

Wstęp

Klimat społeczny w kontekście instytucji jest pojęciem bardzo szerokim i może być używany w różnych aspektach. Przy definiowaniu klimatu, w odniesieniu do

instytucji, często używa się takich pojęć, jak: atmosfera, nastrój, zbiór wartości, norm i poglądów, subiektywny obraz zjawisk, osobowość instytucji, zbiór cech organizacji czy też zachowania będące funkcją osobowości i środowiska, wreszcie – „coś”, co tworzy warunki sprzyjające pewnym postawom i wzorcom zachowań (Adrjan 2008, s. 610). Zdaniem wielu autorów (Dudzikowa 1996; Grzybowski 2015; Holmes, Marra 2002, s. 1683–1710; Miller 1996, s. 16–21) tym „czymś”, co tworzy określone warunki i atmosferę panujące w instytucji jest humor, który z jednej strony odzwierciedla rzeczywistość tego miejsca, z drugiej zaś – miejsce to kształtuje i wnosi do niego nową jakość, bowiem „Wspólny śmiech jest czynnikiem poprawy jakości życia i atmosfery w relacjach międzyludzkich w sferze publicznej oraz prywatnej” (Grzybowski 2015, s. 9).

Teoretyczne podstawy badań własnych

Klimat społeczny instytucji resocjalizacyjnej z perspektywy teorii i wybranych badań

Instytucja resocjalizacyjna, traktowana jako środowisko wychowawcze, czyli swoiście powiązany układ warunków i cech zróżnicowanych jakościowo i pełniących funkcję wychowawczo-resocjalizacyjną, wyznaczających przebieg i efekty procesu resocjalizacji, charakteryzowana jest w kategoriach: funkcji, ról społecznych, warunków, typu oddziaływań wychowawczych, ukierunkowania działań oraz warunków strukturalnych funkcjonowania instytucji. Współcześnie przyjmuje się, że największe znaczenie wychowawczo-resocjalizacyjne mają tu czynniki społeczne, relacyjne, które wiążą się z mechanizmami przekazu (transmisji) elementów kulturowych, co koncepcyjnie można opisać w kategoriach klimatu społecznego instytucji (Wysocka 2008, s. 295).

We współczesnej pedagogice resocjalizacyjnej przyjmuje się, jako wiodące, teoretyczne ujęcie klimatu społecznego Rudolfa H. Moosa (1975, 1974/1987, 1994/2003), opisujące tę zmienną w terminach psychologicznych. Moos traktuje klimat społeczny jako swoistą osobowość instytucji (osobowość organizacyjna), której proces tworzenia się jest analogiczny do kształtowania się osobowości jednostki, czyli jest on efektem rozwoju danej instytucji, w której wykształca się określony katalog zachowań jej członków, różnie charakteryzowanych, stanowiąc złożone i strukturalnie zróżnicowane zjawisko (wymiary, dymensje, kategorie). Klimat społeczny to złożona sfera mająca własną strukturę, na którą składają się: relacje interpersonalne w obrębie instytucji (*Relationship Dimension*), rozwój osobisty podopiecznych instytucji (*Personal Development Dimension*) oraz system organizacyjny instytucji (*System Maintenance and System Changedimension*) (Moos 1975, s. 19–25). To zjawisko, jest równocześnie procesem, ponieważ wbrew jego względnej stabilności, uczestnicy (wychowankowie, wychowawcy, inni pracowni-

cy instytucji) znajdują się we wzajemnych kontaktach, które mają wpływ na ich zachowanie. Dla Mossa (1975, s. 81–96) ów klimat to społeczna atmosfera środowiska edukacyjnego/wychowawczego, która nadaje temu środowisku jedność i spójność, pomimo posiadania przez jego uczestników różnych doświadczeń życiowych. Tylko tak rozumiany klimat instytucji edukacyjnej, wychowawczej i resocjalizacyjnej pozwala wszystkim uczestniczyć w jej życiu, rozwijać wzajemne kontakty, współpracować w osiąganiu celów, wspierać się w pokonywaniu trudności, przyjmować odpowiedzialność za terażniejszość i przyszłość danej placówki (Skuza, Pierścińska-Maruszewska 2014, s. 95).

Opierając się na koncepcji Moosa, Lesław Pytka (2008, s. 164) zaproponował następującą, obejmującą istotę i funkcję zjawiska, definicję klimatu społecznego instytucjonalnego środowiska wychowawczego: „zbiór subiektywnie postrzeganych przez wychowanków i wychowawców charakterystycznych cech, sytuacji i zdarzeń, będących względnie trwałymi skutkami funkcjonowania w ramach przyjętego systemu organizacyjnego i pedagogicznego, kształtujący motywacje i zachowania jednostek i grup społecznych tej instytucji”. Istotę klimatu społecznego wyznacza więc subiektywność postrzegania określonych zjawisk występujących w instytucji (por. Bratnicki, Wyciślak 1980, s. 93; Adrian 2008, s. 610) i trwałość pewnych jej elementów, funkcję zaś obrazują swoiste konsekwencje wynikające ze specyficznej atmosfery wychowawczej właściwej dla instytucji resocjalizacyjnej. Ujęcie to pozwala rozumieć klimat społeczny jako kategorię analizowaną zarówno z perspektywy jednostki funkcjonującej w danym układzie instytucjonalnym (perspektywa subiektywna), jak i z perspektywy całego systemu, którego zadaniem jest wpływanie na zachowania jednostki (perspektywa obiektywna) (Wysocka 2008, s. 297).

Zdaniem J. Siemionow (2009, s. 95–96) wewnętrzny klimat instytucji może sprzyjać osiągnięciu określonych efektów podejmowanych działań resocjalizacyjnych lub też może być dla nich istotną barierą i przeszkodą. Wynika to z faktu, że niektóre środowiska społeczne, podobnie jak ludzie, są bardziej przyjazne i wspierające niż inne, zorientowane na zadania lub samokierujące. Różnią się także poziomem restrykcyjności i kontrolowania (Moos 1994/2003, s. 1). Przykładowo, analiza porównawcza wyników badań przeprowadzonych w latach 80. XX w. w USA, Kanadzie, Jugosławii i Polsce, pozwoliła na ustalenie iż najkorzystniejszy – „terapeutyczno-wychowawczy” – klimat panował w placówkach resocjalizacyjnych w Kanadzie, instytucje jugosłowiańskie charakteryzowały się klimatem „opiekunczo-wychowawczym”, amerykańskie – „kontrolująco-opiekunczym”, zaś w polskich zakładach poprawczych, objętych w tamtych latach (1980) badaniami przez Pytkę, odnotowano, najbardziej odległy od pożądanego modelu, klimat „kontrolno-restrykcyjny” (Pytka 2008, s. 170–173). Wyniki nowszych badań (Węgliński 2000), pokazują, że w ciągu 20 lat burzliwych przemian ustrojowych, gospodarczych i kulturowych jakie dokonały się u schyłku XX w. w Polsce, również w placówkach resocjalizacyjnych nastąpiła korzystna ewolucja. Badania Andrzeja Węglińskiego, pokazują bowiem, że „klimat społeczny w internatowych grupach wychowawczych

posiada cechy opiekuńczo-wychowawcze” (Węgliński 2000, s. 219). Choć w porównaniu z jeszcze korzystniejszym klimatem obecnym w placówkach rewalidacyjnych, w zakładach poprawczych „pojawiają się istotne utrudnienia w zakresie nawiązywania i utrzymywania, wśród nieletnich i ich wychowawców, szczególnie wartościowych więzi międzyludzkich opartych na przyjaźni, zaufaniu i ciepłe emocjonalnym” (Węgliński 2000, s. 221). Również badania Grzegorza Zalewskiego (2004) ujawniły istotne różnice w zakresie klimatu społecznego, zależnie od typu placówki resocjalizacyjnej dla nieletnich. W percepcji wychowanków klimat społeczny Młodzieżowych Ośrodków Adaptacji Społecznej, Zakładów Poprawczych typu otwartego oraz Zakładów Poprawczych dla dziewcząt jest istotnie korzystniejszy niż klimat w bardziej restrykcyjnych placówkach (Zakładach Poprawczych typu zamkniętego i o wzmożonym nadzorze) (Zalewski 2004, s. 78–115). Badania Anety Skuzy z 2009 r. ujawniły, że dominującym klimatem społecznym w polskim zakładzie poprawczym jest klimat „kontrolująco-restrykcyjny”, w którym pomimo widocznych prób kształtowania poprawnych, przyjaznych stosunków interpersonalnych, zbyt duży nacisk kładzie się na przestrzeganie zewnętrznej dyscypliny i rygorów regulaminowych a zupełnie zaniedbuje się te elementy klimatu, które składają się na wytwarzanie terapeutycznego środowiska społeczności instytucjonalnej (autonomię wychowanków oraz swobodę ekspresji) (Skuza 2012, s. 367).

Jak widać, wyniki dotychczasowych badań dotyczących klimatu społecznego polskich placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich są bardzo zróżnicowane i wewnętrznie sprzeczne, przez co nie pozwalają na jednoznaczne określenie klimatu społecznego panującego w tych instytucjach. Pojawiające się w literaturze przedmiotu zróżnicowanie ocen rodzaju klimatu społecznego ośrodków dla nieletnich może wynikać z faktu, iż każda badana placówka ma swój niepowtarzalny klimat społeczno-wychowawczy, co w znacznej mierze utrudnia uśrednianie wyników i generalizowanie wniosków w odnośnie do wszystkich placówek resocjalizacyjnych w kraju. Warto również uwzględnić to, iż narzędzie do badania klimatu społecznego – Skala Klimatu Społecznego Instytucji Korekcyjnej wg Moosa (1975) w polskiej adaptacji Pytki (por. Pytka 2008, s. 409–412) – daje dużą swobodę interpretowania uzyskanych wyników i określania na ich podstawie rodzaju klimatu społecznego, co może niekiedy zniekształcać i zaciemniać obraz diagnostyczny badanego zjawiska.

Niezależnie jednak od pewnych trudności interpretacyjnych i metodologicznych wynikających z szerokiego zakresu i niejednoznaczności pojęcia klimatu społecznego, bez wątpienia – ze względów prakseologicznych – jest ono w resocjalizacji niezbędne. Klimat społeczny (niezależnie od jego oceny) wywiera bowiem silny wpływ na ludzi w otoczeniu. Badania wykazały, że klimat społeczny wpływa na zachowanie każdej osoby, na jej uczucia i przystosowanie (Moos 1994/2003, s. 1). Według Marka Konopczyńskiego odpowiednio wytworzony klimat społeczny wokół realizowanych metod może działać motywująco lub obniżać motywację do podjęcia działań (Konopczyński 2006, s. 136), a także kształtuje więź emocjonalną

warunkującą jakość życia społecznego w kontekście zaspokajania potrzeb, co z kolei w znacznej mierze kształtuje jakość stosunków interpersonalnych (Konopczyński 2009, s. 81). Co więcej, jak podkreśla Pytka (2008, s. 165–167), klimat społeczny bezpośrednio wpływa nie tylko na zachowanie, ale na całościowy rozwój osobowy wychowanków, ich samowychowanie i samorealizację, a tym samym na skuteczność procesu resocjalizacji i efektywność wychowawczą instytucji jako całości.

Zdaniem Pytki należy również zauważyć, że klimat społeczny instytucji oddziałuje zwrotnie na zachowania wychowanków i wychowawców, co oznacza, że jest on również kształtowany przez te zachowania (Pytka 2008, s. 165–166). Klimat społeczny instytucji resocjalizacyjnych warunkowany jest przez kilka grup czynników: pedagogiczną aksjologię oraz metodykę oddziaływania wychowawczego, które wywierają nań pośredni wpływ (Pytka 2008, s. 165–167), a także przez formalną strukturę placówki oraz postawy (w tym głównie działania i zachowania) osób z najbliższego kręgu społecznego (m.in. wychowawców i wychowanków), które zalicza się do czynników bezpośrednio kształtujących klimat społeczny placówki (Pytka 2008, s. 165; Konopczyński 2006, s. 136; Siemionow 2009, s. 95–96).

Rola humoru w budowaniu atmosfery wychowawczej i klimatu społecznego instytucji

Współczesne badania nad humorem można, zdaniem Marii Kmity (2013, s. 162), podzielić na dwie główne kategorie: te, które traktują humor jako użyteczne narzędzie lub umiejętność wykorzystywane do osiągania różnych celów, oraz te, o bardziej humanistycznym ukierunkowaniu, które podkreślają znaczenie humoru w budowaniu dobrego samopoczucia, atmosfery oraz relacji interpersonalnych.

Zabawa i humor jako składniki każdej instytucji (każdego miejsca pracy), z jednej strony odzwierciedlają rzeczywistość tego miejsca, z drugiej zaś – miejsce to kształtują i wnoszą do niego nową jakość. Z dotychczasowych, głównie zagranicznych, badań wynika, że śmiech, zabawa i poczucie humoru w instytucji, rozumianej jako miejsce pracy, są narzędziami do poprawy komunikacji, wprowadzania innowacji i zwiększania uprawnień pracowników (Miller 1996). Wanda J. Smith, K.Vernard Harrington i Christopher P. Neck (2000) podkreślają znaczenie humoru w konstruktywnym rozwiązywaniu konfliktów, zaś John McIlheran (2006) oraz Janet Holmes i Meredith Marra (2002) wykazują, że humor przyczynia się do poprawy spójności i zwiększenia solidarności zawodowej w miejscu pracy.

Również polscy badacze, zainteresowani funkcjonowaniem instytucji edukacyjnych i wychowawczych (Dudzikowa 1996; Gaś 2004; Grzybowski 2015; Petlák 2007) podkreślają, że zadowolenie, radość, śmiech i humor młodzieży i nauczycieli/wychowawców przekłada się na klimat panujący w placówce.

Humor buduje i wzmacnia bowiem emocjonalną więź między ludźmi (Ribner 2005, s. 98; Corey 2005, s. 61–62), a tworzenie pozytywnej atmosfery za pomocą

humoru zmniejsza poziom lęku uczniów i wychowanków (Matusiewicz 1976; Pirecki 2000; Tomczuk-Wasilewska 2009, s. 51–52). Poczucie humoru ułatwia również tworzenie i pielęgnowanie trwałych więzi emocjonalnych – zmniejsza dystans międzyosobniczy, rodzi zaufanie, poczucie porozumienia, harmonii, wzajemnej akceptacji i przynależności. Wplatanie komizmu/humoru w relacje z innymi zwiększa częstotliwość i czas trwania interakcji społecznych. Służy ono skutecznemu wywieraniu wpływu na grupę, rozładowywaniu napięć i eliminowaniu konfliktów, a także efektywnemu kierowaniu jej członkami, przez co wzmacnia solidarność wewnątrz grupy i silnie ją konsoliduje. Używanie komizmu w kontaktach z innymi dodatnio koreluje również z popularnością, atrakcyjnością społeczną, cieszeniem się dużym autorytetem oraz pełnieniem roli lidera – przywódcy grupy. Ponadto humor udrażnia komunikację między jednostkami, zwiększa ich gotowość do współdziałania oraz zaangażowanie w osiąganie wspólnych celów, przez co podnosi efektywność grupowego funkcjonowania (McGhee 1994).

Społeczne znaczenie humoru oraz jego rolę w budowaniu zarówno dobrostanu jednostki, jak też atmosfery grupowej, podkreślają twórcy *Koncepcji Stylów Humorów*: Rod Martin, Patricia Puhlik-Doris, Gwen Larsen, Jeanette Gray i Kelly Weir, którzy dowodzą, że humor wpływa na jakość funkcjonowania interpersonalnego i intrapsychicznego oraz na stopień przystosowania społecznego jednostki (Martin i in. 2003). Punktem wyjścia przyjętym w przytaczanej koncepcji jest założenie, że istotne w rozumieniu roli humoru w funkcjonowaniu jednostki jest nie tyle nasilenie poczucia humoru, co raczej sposób i cel w jakim ludzie się nim posługują oraz jego inter- i intrapersonalne funkcje w codziennym życiu. Zgodnie z powyższym założeniem, humor jest ujmowany w dwóch wymiarach: adaptacyjności oraz funkcji interpersonalnych i intrapsychicznych w życiu jednostki, co prezentuje model stylu poczucia humoru „2 x 2” (Martin i in. 2003). Zgodnie z nim dwa typy humoru: afiliacyjny (*affiliative humor*) i w służbie *ego* (*self-enhancing humor*), zostały uznane za ważne dla prawidłowego przystosowania i dobrego samopoczucia/dobrostanu jednostki, a tym samym konstruktywnego klimatu społecznego. Natomiast dwa pozostałe: humor agresywny (*aggressive humor*) i samodeprecjonujący (*self-defeating humor*), uważane są za szkodliwe i nieadaptacyjne (Martin 2007, s. 211). Ogólnie przyjmuje się, że humor adaptacyjny, występujący w postaci humoru w służbie *ego*, jest sposobem radzenia sobie ze stresem (Lefcourt, Martin 1986), dodaje odwagi do skonfrontowania się z trudnościami (Mishinsky 1977; Dixon 1980), powoduje także redukcję napięcia emocjonalnego, a w sytuacji zagrożenia daje poczucie kontroli i władzy (Ziv 1984). Humor ten poprawia również jakość życia. W stosunku do doświadczeń trudnych niweluje ich traumatyczny wpływ poprzez łagodzenie związanych z nim negatywnych emocji (Lefcourt, Martin 1986) i uintensywnianie pozytywnych (Kuiper, Martin, Dance 1992). Druga postać humoru adaptacyjnego – humor afiliacyjny – służy poprawie relacji z innymi, przy jednoczesnym zacieśnianiu więzi i minimalizowaniu konfliktów, co w efekcie przyczynia się do wzrostu atrakcyjności jednostki (Hornowska,

Charytonik 2011, s. 7). Ponadto, kreuje on pozytywną atmosferę w grupie, ułatwia porozumienie, rekonstruuje zasady, podnosi morale, tworzy poczucie tożsamości grupowej i motywuje do wspólnej pracy (Ziv 1984; Lefcourt 2001; Martin 2003; Martin i in. 2003). Odwrotnie sytuacja wygląda w przypadku posługiwania się nieadaptacyjną formą humoru: może ona obniżać wartość jednostki bądź innych osób, a przez to pogarszać jakość relacji międzyludzkich i społecznego klimatu. Humor agresywny może służyć poprawie własnego samopoczucia kosztem innych (Zillmann 1983), zaś humor samodeprecjonujący służy poradzeniu sobie ze stresem związanym ze staraniem się o akceptację otoczenia, poprzez obronne zaprzeczanie i tłumienie swoich uczuć oraz dyskredytowanie siebie w celu zyskania i utrzymania akceptacji innych kosztem własnego poczucia wartości (Kubie 1971).

Zachowania związane z humorem, zarówno te o charakterze adaptacyjnym – konstruktywnym, jak i te uznawane za nieadaptacyjne, a wręcz szkodliwe, stanowią zatem istotny czynnik kształtujący klimat społeczny instytucji wychowawczej.

Podstawowe założenia metodologiczne badań własnych

Uzasadnienie i cel podjętych badań

Zainteresowanie podjętą problematyką wynika z faktu, iż badania klimatu placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich nie przyniosły dotychczas jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o jego typ i jakość. Właściwa diagnoza klimatu społecznego polskich instytucji resocjalizacyjnych dla nieletnich jest niezmiernie istotna zarówno z praktycznego (diagnostycznego i metodycznego) punktu widzenia, jak też z punktu widzenia efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich (Moos 1994/2003; Konopczyński 2006, 2009; Pytka 2008; Wysocka 2008). Dodatkowo, problem ten nabiera szczególnego znaczenia w kontekście trwającej aktualnie debaty nad zasadnością istnienia placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich (Zakładów Poprawczych), a tym samym nad kształtem całego systemu resocjalizacji nieletnich w naszym kraju.

Równie ważnym motywem podjęcia prezentowanych badań jest obserwowany w polskiej literaturze przedmiotu zupełny brak analiz poświęconych roli humoru w resocjalizacji. Podczas gdy doniesienia zachodnich badaczy od lat podkreślają rolę humoru w przystosowaniu społecznym jednostki oraz w budowaniu relacji i atmosfery w grupie (Ziv 1984; McGhee 1994; Lefcourt 2001; Martin 2003; Martin i in. 2003), a także wymieniają humor jako jeden z głównych czynników protekcyjnych (zasobów) w kontekście wzmacniania odporności – procesów resilience – jednostek zmagających się z przeciwnościami losu, stresem i kryzysami życiowymi (Garmezy 1985; Masten 2007).

Celem podjętych badań uczyniono wobec tego zdiagnozowanie klimatu społecznego instytucji resocjalizacyjnych dla nieletnich oraz opisanie stylów humoru

prezentowanych przez wychowawców i wychowanków tych placówek, a także ustalenie wzajemnych relacji pomiędzy tymi zmiennymi.

Problemy badawcze

Wobec powyższego sformułowano następujące problemy badawcze:

Jak oceniają klimat społeczny Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych ich podopieczni i wychowawcy?

Czy istnieją istotne statystycznie różnice w ocenie klimatu społecznego (jego poszczególnych wymiarów) między wychowankami a wychowawcami MOW?

Jaki jest poziom (nasilenie) poszczególnych stylów humoru badanych wychowanków i wychowawców?

Czy istnieją istotne statystycznie różnice w zakresie prezentowanych stylów humoru między wychowankami i wychowawcami MOW?

Czy i jakie związki istnieją pomiędzy poszczególnymi stylami humoru a oceną klimatu społecznego w badanych grupach?

Zmienne i wskaźniki

W złożonej rzeczywistości resocjalizacyjnej analizowane zmienne pozostają ze sobą we wzajemnych relacjach i oddziałują na siebie na zasadzie sprzężeń zwrotnych, jednak na potrzeby prezentowanego projektu badawczego ustalono, że rolę zmiennej zależnej (wyjaśnianej) odgrywa klimat społeczny, zaś zmienną niezależną (wyjaśniającą) jest humor. Wskaźniki analizowanych zmiennych zostały obszernie opisane w literaturze przedmiotu (Hornowska, Charytonik 2011, s. 6–11; Martin i in. 2003; Moos 1975; Pytka 2008, s. 168–170).

Hipotezy robocze

Prezentowane badania miały umożliwić zweryfikowanie następujących hipotez roboczych:

1. Klimat społeczny MOW jest oceniany raczej jako umiarkowanie pozytywny (w kategoriach klimatu opiekuńczo-wychowawczego lub kontrolująco-opiekuńczego).
2. Podstawą sformułowania powyższej hipotezy jest fakt, że jakość klimatu jest powiązana z typem i restrykcyjnością placówki (Węgliński 2000; Zalewski 2004). Wprawdzie MOW są placówkami o charakterze resocjalizacyjnym, jednak z uwagi na znacznie niższy poziom demoralizacji kierowanej tam młodzieży poziom restrykcyjności tych placówek jest o wiele niższy niż np. zakładów poprawczych.
3. Oceny klimatu społecznego formułowane przez wychowawców są korzystniejsze niż oceny wychowanków.

Przypuszczenie to wynika z tego, iż w większości (jeśli nie we wszystkich) dotychczasowych badań klimatu społecznego placówek wychowawczych i resocjalizacyjnych oceny wychowawców były korzystniejsze niż oceny wychowanków (Pytka 1984, 2008; Zalewski 2004; Skuza 2012).

Poziom adaptacyjnych stylów humoru wychowawców jest wyższy niż podopiecznych, zaś nasilenie stylów nieadaptacyjnych jest większe w grupie młodzieży nieprzystosowanej społecznie, niż ich opiekunów.

Podstawą do sformułowania powyższego założenia były wyniki badań przeprowadzonych przez autorów koncepcji stylów humoru (Martin i in. 2003), zgodnie z którymi istnieje pozytywny związek pomiędzy adaptacyjnymi sposobami stosowania humoru a wskaźnikami zdrowia psychicznego i prawidłowego przystosowania. Natomiast nieadaptacyjne formy humoru silnie korelują ze wskaźnikami nieprawidłowego przystosowania, m.in.: wrogością, lękiem, depresją, niską samooceną czy brakiem umiejętności tworzenia związków opartych na intymności.

4. Istnieje związek oceny klimatu społecznego placówki ze stylami (typami) humoru wychowanków i wychowawców; adaptacyjne style humoru wiążą się z korzystniejszą oceną klimatu panującego w placówce (zwłaszcza w wymiarze stosunków interpersonalnych i rozwoju osobistego), zaś style nieadaptacyjne, w szczególności – agresywne – mogą obniżać jakość klimatu społecznego.

Zdaniem wielu autorów (Dudzikowa 1996; Grzybowski 2015; Holmes, Marra 2002, s. 1683–1710; Miller 1996, s. 16–21) humor z jednej strony odzwierciedla rzeczywistość miejsca, w którym się pojawia, z drugiej zaś miejsce to kształtuje i wnosi do niego nową jakość. Style humoru uznane za adaptacyjne są korzystne dla rozwoju jednostki i budowania klimatu grupowego, zaś style nieadaptacyjne zaburzają funkcjonowanie jednostki w obszarze intrapsychoicznym i interpersonalnym, a tym samym obniżają jakość klimatu panującego w grupie/placówce (por. Kubiś 1971; Martin i in. 2003; Martin 2007).

Grupa badawcza i teren badań

Badaniami objęto grupę 162 wychowanków oraz 52 wychowawców z czterech wybranych w sposób celowo-losowy Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych (MOW) na terenie Dolnego Śląska. W grupie wychowanków, dla których średnia wieku wynosi ok. 16 lat, znalazło się 56 dziewcząt i 106 chłopców, zaś w grupie wychowawców (średnia wieku – 42 lata) – 30 kobiet i 22 mężczyzn.

Badania przeprowadzono w MOW przeznaczonych dla dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie w wieku od 13 do 18 lat, umieszczanych na mocy postanowień Sądów Rodziny, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy, wychowania i resocjalizacji.

Metoda i narzędzia badawcze

W badaniach samoopisowych wykorzystano dwa narzędzia badawcze. Pierwsze to Skala Klimatu Społecznego (SKS) Instytucji Korekcyjnej wg Moosa (1975), w polskiej adaptacji Pytki (2008, s. 409–412). Składa się ona z 90 pytań, zawiera 9 podskal tworzących 3 wymiary klimatu społecznego: „Stosunki interpersonalne” (podskale: „Zaangażowanie”, „Podtrzymywanie” i „Ekspresja”), „Rozwój osobisty” (podskale: „Autonomia”, „Orientacja praktyczna”, „Orientacja na problemy osobiste”) oraz „System organizacyjny” (podskale: „Porządek i organizacja”, „Jasność celów” i „Kontrola wychowawcza”). Uzyskane w badaniach parametry psychometryczne polskiej wersji SKS są zadowalające (Pytka 2008, s. 167–172; Zalewski 2004, s. 59–62).

Drugie narzędzie badawcze to Kwestionariusz Stylów Humoru (HSQ) opracowany przez R. Martina, P. Puhlik-Doris, G. Larsen, J. Gray i K. Weir (Martin i in. 2003), w polskiej adaptacji Elżbiety Hornowskiej i współpracowników (Hornowska, Charytonik 2011). Jest to metoda samoopisowa badająca ekspresję, w której osoba badana określa nasilenie zachowań polegających na reagowaniu humorem (Hornowska, Charytonik 2011, s. 8). Kwestionariusz zawiera 32 stwierdzenia, obejmuje 4 skale, z których każda zawiera po 8 pozycji odpowiadających poszczególnym wymiarom poczucia humoru. Uzyskane w badaniach parametry psychometryczne polskiej wersji HSQ są dobre i nie odbiegają od analogicznych parametrów metody oryginalnej (Martin i in. 2003; Hornowska, Charytonik 2011).

Organizacja i przebieg procesu badawczego

Pierwszy etap badań terenowych realizowano od października 2015 r. do stycznia 2016 r. Zgromadzone dane poddano następnie analizie statystycznej: sprawdzono normalność rozkładu analizowanych zmiennych za pomocą testu Shapiro-Wilka, obliczono statystyki opisowe (średnie arytmetyczne (M), odchylenia standardowe (SD), medianę (Me), wariancję (W), przeprowadzono test zgodności Chi-kwadrat dla określenia równoliczności porównywanych grup, a następnie zastosowano Test U Manna-Whitneya w celu porównania wyników uzyskanych przez dwie badane – statystycznie nierównoliczne – grupy. Związki pomiędzy analizowanymi zmiennymi (oddzielnie w poszczególnych grupach badawczych) ustalono za pomocą korelacji r Pearsona. Obliczenia statystyczne wykonano przy użyciu programu komputerowego PQStat (v.1.6.2. 64-bit).

Prezentacja i dyskusja wyników badań własnych

Ocena klimatu społecznego Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych

Poniżej zaprezentowano zestawienie średnich arytmetycznych ocen klimatu społecznego uzyskanych od wychowanków i wychowawców MOW (tab. 1).

Tabela 1. Ocena klimatu społecznego MOW z perspektywy wychowanków i wychowawców (zestawienie średnich arytmetycznych (M)).

Wychowankowie ($N_1 = 162$)				Wychowawcy ($N_2 = 52$)			
Podskala	M_1	Wymiar	M_1	Podskala	M_2	Wymiar	M_2
Zaangażowanie	7,617	Relacje interpersonalne	7,016	Zaangażowanie	8,365	Relacje interpersonalne	8,263
Podtrzymywanie emocjonalne	7,802			Podtrzymywanie emocjonalne	9,019		
Ekspresja	5,630			Ekspresja	7,404		
Autonomia	6,969	Rozwój osobisty	7,01	Autonomia	7,269	Rozwój osobisty	8,429
Orientacja praktyczna	6,938			Orientacja praktyczna	8,961		
Orientacja na problemy osobiste.	7,123			Orientacja na problemy osobiste.	9,058		
Porządek organizacyjny	7,401	System organizacyjny	6,697	Porządek organizacyjny	8,077	System organizacyjny	6,987
Jasność celów	6,555			Jasność celów	7,481		
Kontrola	6,136			Kontrola	5,404		

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższego zestawienia wynika, że wychowankowie najwyżej oceniają podskale „Podtrzymywanie emocjonalne” ($M_1 = 7,802$), „Zaangażowanie” ($M_1 = 7,617$) oraz „Porządek organizacyjny” ($M_1 = 7,401$), najniżej zaś podskale: „Ekspresja” ($M_1 = 5,630$), „Kontrola” ($M_1 = 6,136$) oraz „Jasność celów” ($M_1 = 6,555$). Nieco inaczej sytuacja wygląda z perspektywy wychowawców, którzy najwyżej oceniają następujące podskale: „Orientacja na problemy osobiste” ($M_2 = 9,058$), „Podtrzymywanie emocjonalne” ($M_2 = 9,019$) oraz „Orientacja praktyczna” ($M_2 = 8,961$), najniżej natomiast podskale: „Kontrola” ($M_2 = 5,404$), „Autonomia” ($M_2 = 7,269$) i „Ekspresja” ($M_2 = 7,404$). Najwięcej rozbieżności dotyczy więc oceny podskal w obrębie dwóch pierwszych wymiarów klimatu spo-

łecznego: wychowankowie wyżej cenią zaangażowanie i skłonność do podtrzymywania emocjonalnego ujawniane przez wychowawców, zaś sami pedagodzy chętniej podkreślają swoją rolę we wspieraniu rozwoju osobistego wychowanków poprzez zorientowanie na rozwiązywanie ich problemów osobistych i praktycznych. Zaobserwowane różnice w ocenach poszczególnych podskal przekładają się na różnicę w ocenie wymiarów klimatu społecznego. Otóż wychowawcy najwyżej oceniają wymiar „Rozwój osobisty” ($M_2 = 8,429$), zaś podopieczni – „Relacje interpersonalne” ($M_1 = 7,016$). Najniższe oceny obie grupy respondentów przypisały wymiarowi trzeciemu, jakim jest „System organizacyjny”.

Taki układ czynników/wymiarów sugeruje, że klimat społeczny badanych placówek ma charakter „opiekuńczo-wychowawczy”, zorientowany przede wszystkim na zaspokajanie potrzeb oraz stymulowanie rozwoju wychowanków odbywające się w raczej poprawnie kształtowanych relacjach interpersonalnych, opartych na zaangażowaniu i wspieraniu emocjonalnym. Jednocześnie zaznaczyć należy, że – wpisany w pierwszy wymiar klimatu społecznego – „terapeutyczny potencjał” stosunków interpersonalnych na linii wychowawca–wychowanek wydaje się mocno ograniczony przez nisko oceniany w obu grupach poziom ekspresji emocjonalnej wychowanków.

Próbując określić jakość klimatu społecznego placówki zakłada się, że im wyższe są punktacje uzyskane w pierwszych sześciu podskalach (pierwsze dwa wymiary klimatu) oraz im niższe są one w trzech ostatnich (wymiar trzeci), tym bardziej sprzyjający jest klimat wychowawczy danej instytucji. Ponadto, im większe rozbieżności między oceną wychowawców i wychowanków, tym mniej korzystny jest klimat społeczny placówki.

O ile spełnienie pierwszego kryterium korzystnego klimatu społecznego badanych MOW zostało potwierdzone powyższymi wynikami, drugie kryterium – istnienie ewentualnych rozbieżności w ocenach wychowanków i personelu – może nieco komplikować jednoznaczną ocenę jakości klimatu w badanych placówkach (tab. 2).

Tabela 2. Porównanie oceny klimatu społecznego wychowanków i wychowawców (Test U Manna–Whitneya)

Wymiar Klimatu Społecznego	Podopieczni ($N_1 = 162$)		Wychowawcy ($N_2 = 52$)		Test U Manna–Whitneya			
	Me_1	Średnia rang	Me_2	Średnia rang	U	p (dokładne)	Z	P (asymptotyczne)
Relacje interpersonalne	22	94,663	25	147,490	2132,5**	0,0001	5,369**	< 0,000001
Rozwój osobisty	22	90,796	26	159,538	1506**	0,0001	6,989**	< 0,000001

Wymiar Klimatu Społecznego	Podopieczni (N ₁ = 162)		Wychowawcy (N ₂ = 52)		Test U Manna-Whitneya			
	Me ₁	Średnia rang	Me ₂	Średnia rang	U	p (dokładne)	Z	P (asymptotyczne)
System organizacyjny	20	102,364	21	123,5	3380*	0,0307	2,156*	0,0310

* dla p = 0,05, ** dla p = 0,001.

Źródło: opracowanie własne.

Ujawniono bowiem istotne różnice statystyczne między ocenami klimatu społecznego dokonanych przez wychowanków i wychowawców we wszystkich analizowanych wymiarach klimatu społecznego. Zgodnie z przyjętym założeniem (hipoteza nr 2) oraz wynikami dotychczasowych badań (Pytka 1984, 2008; Zalewski 2004; Skuza 2012) oceny wychowawców są korzystniejsze niż oceny podopiecznych, co świadczy o różnym postrzeganiu rzeczywistości resocjalizacyjnej w zależności od pełnionej w niej roli społecznej.

Reasumując, uzyskane wyniki pozwalają w pełni potwierdzić dwie pierwsze hipotezy badawcze dotyczące typu klimatu społecznego badanych placówek oraz różnic w jego ocenie z perspektywy wychowawców i młodzieży.

Style humoru wychowanków i wychowawców Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych

Zachowania związane z humorem są istotnym czynnikiem kształtującym klimat społeczny instytucji wychowawczej. Zwłaszcza cenny dla budowania i podnoszenia jakości klimatu społecznego jest humor adaptacyjny; humor dezadaptacyjny może natomiast pogarszać samopoczucie jednostek i relacje interpersonalne.

W tabeli 3 zestawiono średnie wartości nasilenia poszczególnych typów humoru w grupie wychowanków i kadry pedagogicznej MOW.

Tabela 3. Style humoru wychowawców i wychowanków MOW (statystyki opisowe)

Style humoru	Wychowankowie (N ₁ = 162)				Wychowawcy (N ₂ = 52)			
	M ₁	SD	Min.	Max.	M ₂	SD	Min.	Max.
Afiliacyjny	42,099	8,765	15	56	41,654	7,015	26	55
Wzmacniający „Ja”	35,376	8,250	9	55	38,077	5,519	25	51
Agresywny	28,716	7,989	9	51	22,365	5,584	11	37
Samodeprecjonujący	26,309	7,950	8	50	23,5	7,560	8	47

Źródło: opracowanie własne.

Jak wynika z powyższego zestawienia w obu badanych grupach dominuje humor afiliacyjny ($M_1 = 42,099$; $M_2 = 41,654$), na drugim miejscu uplasował się humor wzmacniający „Ja” ($M_1 = 35,376$; $M_2 = 38,077$), dalej – humor agresywny ($M_1 = 28,716$; $M_2 = 22,365$), na końcu zaś humor samodeprecjonujący ($M_1 = 26,309$; $M_2 = 23,5$). Taki układ wskazuje na przewagę adaptacyjnych – korzystnych – stylów humoru w tworzeniu klimatu społecznego badanych placówek. Uzyskane rezultaty nie potwierdzają tym samym części założeń *Koncepcji Stylów Humoru* (Martin i in. 2003), z których mogłoby wynikać, iż osoby nieprawidłowo przystosowane będą przejawiały więcej humoru nieadaptacyjnego niż adaptacyjnego. W przypadku badanych nieletnich, dzieje się tak być może dlatego, że u nich proces zaburzenia przystosowania nie jest jeszcze bardzo zaawansowany, zwłaszcza, że większość badanych została skierowana do MOW po raz pierwszy z powodu nierealizowania obowiązku szkolnego, a nie popełnienia wykroczenia czy przestępstwa. Po drugie, przewaga u podopiecznych MOW adaptacyjnych form humoru może być efektem realizowanych w tego typu ośrodkach działań o charakterze wychowawczo-terapeutycznym, zmierzających do poprawy funkcjonowania intrapsychniczego i interpersonalnego nieletnich (wątek ten wymaga jednak dalszych badań). Jakkolwiek, niezależnie od sposobu wyjaśniania tych optymistycznych ustaleń, można chyba zaryzykować stwierdzenie, że humor adaptacyjny, który „przetrwał” w tych młodych ludziach i ułatwia im funkcjonowanie pomimo doświadczanych trudności i przeciwności losu, można uznać za ważny czynnik chroniący i wzmacniający proces *resilience*, rozumiany jako „odbicie się” od dna (Prince-Embury 2006, s. 1).

Wprawdzie wyniki uzyskane przez badaną młodzież są optymistyczne, okazują się jednak nieco mniej korzystne – zgodnie z postawioną hipotezą nr 3 – w porównaniu z wychowawcami (tab. 4).

Tabela 4. Porównanie stylów humoru wychowanków i wychowawców (Test U Manna–Whitneya)

Style humoru	Podopieczni ($N_1 = 162$)		Wychowawcy ($N_2 = 52$)		Test U Manna–Whitneya			
	Me_1	Średnia rang	Me_2	Średnia rang	U	p (dokładne)	Z	P (asymptotyczne)
Afiliacyjny	42,5	108,818	43,5	103,394	3998,5	0,5843	0,549	0,5832
Wzmacniający „Ja”	36	102,775	37	122,211	3446,5*	0,0485	1,971*	0,0486
Agresywny	29	119,636	22,5	69,692	2246**	0,0001	5,064**	<0,000001
Samodeprecjonujący	26	113,101	23	90,048	3304,5*	0,0191	2,337*	0,0194

* dla $p = 0,05$, ** dla $p = 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższego zestawienia wynika, że w przypadku trzech stylów humoru (wzmacniającego „Ja”, agresywnego i samodeprecjonującego) na niekorzyść podopiecznych występują istotne statystycznie różnice pomiędzy młodzieżą a ich wychowawcami. Nasilenie humoru wzmacniającego „Ja” jest u wychowanków istotnie niższe, niż w przypadku personelu, zaś nasilenie obu stylów nieadaptacyjnych w grupie badanych nieletnich jest istotnie wyższe, niż u ich wychowawców. Różnica ta (na poziomie $p = 0,001$) najwyraźniej ujawnia się w przypadku humoru agresywnego, którego wychowankowie przejawiają zdecydowanie więcej niż ich opiekunowie. Spostrzeżenie to jest zgodne z wcześniejszymi ustaleniami autorki na temat humoru w resocjalizacji (Kartyk-Ćwik 2015, s. 67–78).

Należy również zauważyć, że w przypadku humoru afiliacyjnego nie odnotowano istotnych statystycznie różnic pomiędzy nieletnimi a wychowawcami, a porównanie średnich (tab. 3) ujawnia wręcz wyższy poziom tego humoru w grupie młodzieży. Wynik ten wskazuje na dużą rolę społecznego (grupowego) aspektu procesu resocjalizacji instytucjonalnej. Bowiem, to właśnie humor afiliacyjny służy poprawie relacji z innymi ludźmi i kreuje pozytywną atmosferę w grupie. Warto więc wykorzystać to „społeczne nastawienie” uczestników procesu resocjalizacji do rozwijania – z wykorzystaniem humoru aktywizującego w wyraźny sposób społeczny/interpersonalny wymiar ich funkcjonowania – konstruktywnych umiejętności interpersonalnych wzmacniających proces ich społecznego przystosowania.

Style humoru wychowanków i wychowawców a klimat społeczny Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych

Związki pomiędzy stylami humoru a wymiarami klimatu społecznego analizowano z zastosowaniem korelacji r Pearsona osobno dla grupy wychowanków (tab. 5) i wychowawców (tab. 6).

Tabela 5. Związki pomiędzy klimatem społecznym a humorem w grupie wychowanków (N = 162) (korelacja r Pearsona)

Wymiar Klimatu Społecznego	Humor afiliacyjny		Humor wzmacniający		Humor agresywny		Humor samodeprecjonujący	
	R	wartość p	r	wartość p	r	wartość p	r	wartość p
Relacje interpersonalne	0,293**	0,00015	0,308**	0,000065	-0,121	0,125	-0,126	0,111
Rozwój osobisty	0,320**	0,000033	0,277**	0,000355	-0,082	0,297	0,072	0,362
System organizacyjny	0,039	0,617	0,124	0,117	-0,219*	0,005	-0,115	0,146

* dla $p = 0,05$, ** dla $p = 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Prezentowane badania dowiodły, że istnieją istotne statystycznie (na poziomie $p = 0,001$) dodatnie związki pomiędzy adaptacyjnymi stylami humoru wychowanków (afiliacyjnym i wzmacniającym „Ja”) a „społecznymi” wymiarami klimatu badanych instytucji („Relacje interpersonalne” i „Rozwój społeczny”), co oznacza, że im większe jest nasilenie humoru adaptacyjnego przejawianego przez badanych nieletnich, tym lepsza jakość budowanych przez nich relacji interpersonalnych i bardziej intensywny rozwój osobisty. Ujawniono również, że nasilenie humoru agresywnego wychowanków pozostaje w nieco słabszym (na poziomie $p = 0,05$), ujemnym związku z systemem organizacyjnym placówki, co oznacza, że im więcej agresywnych zachowań humorystycznych prezentuje badana młodzież, tym mniej stabilny, a tym samym mniej bezpieczny jest system organizacyjny danego ośrodka (zakładając istnienie sprzężeń zwrotnych pomiędzy analizowanymi zmiennymi można związek ten tłumaczyć również w ten sposób, że im mniej stabilny i jasny/zrozumiały pod względem panujących reguł i zasad jest system organizacyjny, tym więcej wśród wychowanków pojawia się zachowań humorystycznych (i nie tylko) o znamionach agresji). Uzyskane wyniki w pełni potwierdzają ostatnią z postawionych hipotez dotyczącą związków pomiędzy stylami humoru wychowanków a kształtowanym przez nich klimatem MOW.

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja w grupie wychowawców (tab. 6).

Tabela 6. Związki pomiędzy klimatem społecznym a humorem w grupie wychowawców (N = 52) (korelacja r Pearsona)

Wymiar Klimatu Społecznego	Humor afiliacyjny		Humor wzmacniający		Humor agresywny		Humor samodeprecjonujący	
	R	wartość p	r	wartość p	R	wartość p	R	wartość p
Relacje interpersonalne	0,114	0,419	0,245	0,079	-0,051	0,719	-0,316*	0,0223
Rozwój osobisty	0,083	0,559	-0,013	0,926	-0,072	0,609	-0,226	0,107
System organizacyjny	-0,069	0,628	0,072	0,612	-0,290*	0,037	-0,416*	0,002

* dla $p = 0,05$.

Źródło: opracowanie własne.

Okazuje się bowiem, że nie wykryto istotnego związku pomiędzy opartą na poczuciu humoru konstruktywną – adaptacyjną – aktywnością pedagogów (adaptacyjnymi stylami humoru) a obecnym w placówce klimatem społecznym, który jak się wydaje tworzą głównie podopieczni, nie zaś wychowawcy. Odwrotnie rzecz się ma w przypadku nieadaptacyjnych stylów humoru wychowawców, z których

oba tworzą istotne statystycznie związki z dwoma wymiarami klimatu społecznego placówki: relacjami interpersonalnymi i systemem organizacyjnym. Humor agresywny tworzy ujemny związek z oceną systemu organizacyjnego, co można interpretować w ten sposób, iż więcej zachowań humorystycznych o charakterze agresywnym – pełniących w tym przypadku funkcję obronną – prezentują ci wychowawcy, którzy nie postrzegają systemu organizacyjnego placówki jako dającego wsparcie organizacyjne, jasne ramy oraz strukturę dla ich działalności resocjalizacyjnej. Z drugiej strony, im więcej zachowań agresywnych przejawiają, tym bardziej osłabiają zdolności regulacyjne tego systemu (dezorganizują go). Druga z form humoru dezadaptacyjnego prezentowanego przez wychowawców – humor samoponiżający – wydaje się wywierać jeszcze większy niekorzystny wpływ na klimat społeczny tworzony przez personel, ponieważ pozostaje w istotnych statystycznie związkach z aż dwoma wymiarami klimatu społecznego MOW. Humor samodeprecjonujący pedagogów tworzy bowiem istotny ujemny związek nie tylko z systemem organizacyjnym, ale również z wymiarem „stosunki interpersonalne”. W pierwszym przypadku prezentowany nieadaptacyjny humor służy prawdopodobnie (analogicznie jak humor agresywny) poradzeniu sobie wychowawców z brakiem poczucia bezpieczeństwa organizacyjnego. W drugim przypadku – związku humoru samoponiżającego wychowawców z jakością stosunków interpersonalnych tworzonych przez nich z wychowankami – również, jak się wydaje, istotą problemu jest poczucie bezpieczeństwa i własnej wartości pedagogów, tym razem jednak w obszarze relacji z podopiecznymi. Humor samodeprecjonujący służy bowiem poradzeniu sobie ze stresem związanym ze staraniem się o akceptację otoczenia, poprzez obronne zaprzeczanie i tłumienie swoich uczuć oraz dyskredytowanie siebie w celu zyskania i utrzymania akceptacji innych kosztem własnego poczucia wartości (Kubie 1971). Zatem wychowawcy za sprawą humoru samoponiżającego próbują „zbliżyć się” do wychowanków, jednak koszty emocjonalne i „wizerunkowe” ponoszone przez nich są zbyt duże i sprawiają, że ogólny bilans – ocena – relacji interpersonalnych dokonana przez pedagogów jest niska (tym niższa, im więcej tego typu zachowań przejawiają). Po drugie, wychowawcy prezentujący dużo zachowań humorystycznych o charakterze samoponiżającym mogą być odbierani przez podopiecznych jako słabi, nieautentyczni i niewiarygodni, co dodatkowo pogarsza jakość łączących ich relacji.

Reasumując warto podkreślić, że humor wychowanków wydaje się mieć większy – pozytywny – wpływ na tworzenie klimatu społecznego MOW, niż – działający co najwyżej słabo i raczej niekorzystnie – humor wychowawców. Do podobnych wniosków doprowadziły badania Skuzy (2012) nad rolą kadry pedagogicznej i wychowanków w budowaniu klimatu społecznego placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich. Wynika z nich, że żadne czynniki (z wyjątkiem stażu pracy) zarówno o charakterze profesjonalnym (np. samoocena kompetencji), jak i biograficznym, analizowane u wychowawców, nie wpływają na kształtowanie się poszczególnych dymensji klimatu społecznego zakładu poprawczego, co oznacza,

że „klimat społeczny w przebadanych zakładach poprawczych kreują wychowankowie” (Skuzia 2012, s. 380).

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania pozwoliły na ustalenie następujących faktów dotyczących analizowanych zmiennych (klimatu społecznego i stylów humoru wychowanków i wychowawców) oraz ich wzajemnych relacji:

1. Klimat społeczny badanych Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych jest najbardziej zbliżony do typu „opiekuńczo-wychowawczego”, jednak istotne różnice między ocenami formułowanymi przez wychowanków i wychowawców sugerują ostrożność w zakresie oceny jego jakości.
2. W funkcjonowaniu intrapsychicznym i interpersonalnym, zarówno wychowawców, jak i wychowanków, adaptacyjne style humoru przeważają nad stylami nieprzystosowanymi. W obu badanych grupach dominuje humor afiliacyjny, na drugim miejscu uplasował się humor wzmacniający „Ja”, dalej – humor agresywny, na końcu zaś humor samodeprecjonujący.
3. Dominacja adaptacyjnych stylów humoru w grupie młodzieży niedostosowanej społecznie pozwala z optymizmem myśleć o jej wewnętrznej „prężności” i zdolności do odwrócenia załamanego procesu socjalizacji z wykorzystaniem posiadanych potencjałów/zasobów, np. poczucia humoru czy społecznego ukierunkowania konstruktywnej humorystycznej aktywności.
4. Wprawdzie wyniki uzyskane przez badaną młodzież w zakresie nasilenia poszczególnych stylów humoru są optymistyczne, to jednak okazują się nieco mniej korzystne w porównaniu z wychowawcami (zwłaszcza w przypadku humoru agresywnego).
5. Dowiedziono, że istnieją istotne statystycznie (na poziomie $p = 0,001$) dodatnie związki pomiędzy adaptacyjnymi stylami humoru wychowanków (afiliacyjnym i wzmacniającym „Ja”) a „społecznymi” wymiarami klimatu badanych instytucji („Relacje interpersonalne” i „Rozwój społeczny”). Ujawniono również, że nasilenie humoru agresywnego wychowanków pozostaje w nieco słabszym (na poziomie $p = 0,05$), ujemnym związku z systemem organizacyjnym placówki.
6. Nie wykryto istotnego związku pomiędzy adaptacyjnymi stylami humoru prezentowanymi przez wychowawców a obecnym w placówce klimatem społecznym. Ujawniono natomiast istotne statystycznie ($p = 0,05$) związki nieadaptacyjnych stylów humoru pedagogów z dwoma wymiarami klimatu społecznego placówki: relacjami interpersonalnymi i systemem organizacyjnym.
7. Wychowankowie za sprawą prezentowanych stylów humoru wydają się mieć większy wpływ na kreowanie klimatu społecznego placówek, w których przebywają, niż personel resocjalizacyjny.

Szczególnie cenna wydaje się być interpretacja uzyskanych wyników w kontekście koncepcji *resilience*, w myśl której zarówno humor, jak i klimat społeczny mogą stanowić istotne czynniki chroniące (protekcyjne) oraz płaszczyznę „oporu” umożliwiającą młodzieży niedostosowanej społecznie odbicie się od dna, a w konsekwencji odwrócenie negatywnego procesu socjalizacji (Garmezy 1985; Konopczyński 2008; Masten 2007; Prince-Embury 2006). Prezentowane badania ujawniły, że cennego zasobu, jakim jest humor, korzystają jednak jedynie wychowankowie, natomiast pedagodzy nie doceniają niestety należycie i nie wykorzystują tkwiącego w humorze potencjału. Jest to zjawisko niepokojące, bowiem zdaniem Huguesa Lethierry’ego (2001, s. 115) „humor może być cennym wkładem do pedagogiki. Wszyscy nauczyciele, wszyscy mówcy wiedzą, a przynajmniej powinni wiedzieć, jak wiele wnosi do lekcji, konferencji czy jakiegokolwiek innego z natury poważnego wydarzenia. Pomaga uczynić je nieskończenie bardziej »strawnymi« dla większości słuchaczy. Mówi się, że humorysta przeciąga rozmieszonych na swoją stronę”. Warto zatem, w trosce o poprawę jakości klimatu społecznego placówek resocjalizacyjnych dla nieletnich, wzmacniać i rozwijać adaptacyjny humor – będący dla wychowanków swoistą „płaszczyzną oporu”, a dla wychowawców – bezcenne „narzędzie” pracy resocjalizacyjnej.

Abstract: Styles of Humor of Wards and Educators and Social Climate of Juvenile Correctional Institutions

The article includes a presentation of the results of the empirical research, whose purpose was to diagnose the social climate of correctional institutions for juvenile and styles of humor presented by educators and wards of these establishments, as well as to determine the relationship between these variables. The research sample (testing by the Scale of the Social Climate and the Humor Styles Questionnaire) was a group of 162 students and 52 teachers from the four Youth Educational Facilities. A survey revealed that the social climate of Youth Educational Facilities is most similar to the type “caring-tutorial”, and that in the inter- and intrapersonal functions, both educators and students, adaptive styles of humor outweigh the non-adaptive styles. In addition, it was found that wards, through presenting adaptive humor styles, seem to have a greater impact on the creation of a social climate of Youth Educational Facilities, than their educators. In the resilience perspective an adaptive humor occurs as a unique “site of resistance,” which enables socially maladjusted youth to “bouncing back from the bottom”.

Key words: humor, styles of humor, juvenile correctional institutions’ social climate.

Bibliografia

- [1] Adrjan B., 2008, *Klimat szkoły*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, (red.) Pilch T., Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [2] Bratnicki M., Wyciślak M., 1980, *Klimat organizacyjny: pojęcie, mierzenie, badania i diagnoza*, „Prakseologia”, 4(76).

- [3] Corey G., 2005, *Teoria i praktyka poradnictwa i psychoterapii*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Warszawa.
- [4] Dixon N.F., 1980, *Humour: A Cognitive Alternative to Stress?*, [w:] *Stress and Anxiety*, Vol. 7, (red.) Sarason I.G., Spielberger C.D., Hemisphere, Washington.
- [5] Dudzikowa M., 1996, *Osobliwości śmiechu uczniowskiego*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, PTP, Kraków.
- [6] Garnezy N., 1985, *Stress-Resistant Children: The Search for Protective Factors*, [w:] *Recent Research in Developmental Psychopathology*, (red.) Stevenson J., Pergamon Press, Oxford–New York–Toronto–Sydney–Paris–Frankfurt.
- [7] Gaś Z.B., 2004, *Szkolny program profilaktyki: istota, konstruowanie, ewaluacja. Poradnik metodyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin.
- [8] Grzybowski P.P., 2015, *Śmiech w edukacji. Od szkolnej wspólnoty śmiechu po edukację międzykulturową*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [9] Holmes J., Marra M., 2002, *Having a Laugh at Work: How Humour Contributes to Workplace Culture*, „Journal of Pragmatics”, 34.
- [10] Hornowska E., Charytonik J., 2011, *Polska adaptacja Kwestionariusza Stylów Humoru (HSQ)* R. Martina, P. Puhlik-Doris, G. Larsena, J. Gray i K. Weir, „Studia Psychologiczne”, 49(4).
- [11] Karłyk-Ćwik A., 2015, *Humor w pracy pedagoga resocjalizacyjnego*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej”, 18.
- [12] Kmita M., 2013, *Humour and its Place in the Teacher Training*, [w:] *A Teacher in the Contemporary Multicultural World*, (red.) Łopot-Dzierwa K., Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- [13] Konopczyński M., 2006, *Teoretyczne podstawy metodyki kulturotechnicznych oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich. Zarys koncepcji twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa.
- [14] Konopczyński M., 2008, *Współczesne nurty w resocjalizacji*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 1, (red.) Urban B., Stanik J.M., PWN, WSPR Pedagogium, Warszawa.
- [15] Konopczyński M., 2009, *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Pedagogium, Warszawa.
- [16] Kubie L.S., 1971, *The Destructive Potential of Humor in Psychotherapy*, „American Journal of Psychiatry”, 127.
- [17] Kuiper N.A., Martin R.A., Dance K.A., 1992, *Sense of Humor and Enhanced Quality of Life*, „Personal and Individual Differences”, 13.
- [18] Lefcourt H.M., 2001, *Humor: The Psychology of Living Buoyantly*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- [19] Lefcourt H.M., Martin R.A., 1986, *Humor and Life Stress: Antidote to Adversity*, Springer Verlag, New York.
- [20] Lethierry/Corhum H. (red.), 2001, *Rire en toutes lettres*, Presses Universitaires du Septentrion, Lille.
- [21] Martin R.A., 2003, *Sense of Humor*, [w:] *Positive Psychological Assessment: A Handbook of Models and Measures*, (red.) Lopez S.J., Snyder C.R., DC: APA, Washington.
- [22] Martin R.A., 2007, *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*, Elsevier Academic Press, London, Ontario, Canada.
- [23] Martin R.A., Puhlik-Doris P., Larsen G., Gray J., Weir K., 2003, *Individual Differences in Uses of Humor and Their Relation to Psychological Well-Being: Development of the Humor Styles Questionnaire*, „Journal of Research in Personality”, 37(1).

- [24] Masten A.S., 2007, *Resilience in Developing Systems: Progress and Promise as the Fourth Wave Rises*, „Development and Psychopathology”, 19.
- [25] Matusiewicz Cz., 1976, *Humor; dowcip, wychowanie*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- [26] McGhee P.E., 1994, *Humor and Physical Health. Humor and Mental/Emotional Health: The Natural Stress Remedy*, [w:] *How to Develop Your Sense of Humor*, (red.) P.E. McGhee, IA: Kendall/Hunt, Dubuque.
- [27] McIlheran J., 2006, *The use of Humour in Corporate Communication*, „Corporate Communications: An International Journal”, 11 (3).
- [28] Miller J., 1996, *Humour – An Empowerment Tool for the 1990s*, „Empowerment in Organizations”, 4 (2).
- [29] Mishinsky M., 1977, *Humor as a “courage mechanism”*, „Israel Annals of Psychiatry and Related Disciplines”, 15.
- [30] Moos R.H., 1974/1987, *Correctional Institutions Environment Scale. Sampler Set*. CA: Mind Garden Inc., Menlo Park.
- [31] Moos R.H., 1975, *Evaluating Correctional and Community Settings*, John Wiley&Sons Inc., New York–London–Sydney–Toronto.
- [32] Moos R.H., 1994/2003, *The Social Climate Scales: A User’s Guide*, CA: Mind Garden Inc., Menlo Park.
- [33] Petlák E., 2007, *Klimat szkoły, klimat klasy*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [34] Pirecki K., 2000, *Humor w wychowaniu*, WAT, Warszawa.
- [35] Prince-Embury S., 2006, *Resilience Scales for Adolescents. Manual*, The Psychological Corporation, San Antonio.
- [36] Pytka L., 1984, *Klimat społeczny instytucjonalnych środowisk wychowawczych*, „Studia Pedagogiczne”, t. 46.
- [37] Pytka L., 2008, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.
- [38] Ribner N.G., 2005, *Terapia nastolatków*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- [39] Siemionow J., 2009, *Efektywność oddziaływań instytucji resocjalizacyjnych a nowe trendy w resocjalizacji*, [w:] *Współczesne kierunki zmian w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, (red.) K. Konopczyński, W. Ambrozik, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa.
- [40] Skuza A., 2012, *Klimat społeczny polskiego zakładu poprawczego (pedagogiczna analiza czynników kreujących)*, „Resocjalizacja Polska”, 3.
- [41] Skuza A., Pierścińska-Maruszewska A., 2014, *Klimat społeczny szkoły jako jeden z czynników chroniących – wzmacniających oddziaływania profilaktyczne (w kontekście koncepcji resilience)*, „Resocjalizacja Polska”, 6.
- [42] Smith W.J., Harrington K.V., Neck C.P., 2000, *Resolving Conflict with Humour in a Diversity Context*, „Journal of Managerial Psychology”, 15(6).
- [43] Tomczuk-Wasilewska J., 2009, *Psychologia humoru*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- [44] Węgliński A., 2000, *Mikrosystemy wychowawcze w resocjalizacji nieletnich. Analiza pedagogiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin.
- [45] Wysocka E., 2008, *Diagnoza w resocjalizacji*, PWN, Warszawa.

- [46] Zalewski G., 2004, *Klimat społeczny instytucji resocjalizacyjnych a poziom psychoty-
zmu u wychowanków*, Wydawnictwo Leda, Białystok.
- [47] Zillmann D., 1983, *Disparagement Humor*, [w:] *Handbook of Humor Research*, Vol. 1,
(red.) McGhee P.E., Goldstein J.H., NY: Springer-Verlag, New York.
- [48] Ziv A., 1984, *Personality and sense of humor*, NY: Springer-Verlag, New York.